

LATVIJAS CIVILLIKUMA SISTĒMAS ATSEVIŠĶAS ĪPATNĪBAS

SYSTEMIC PECULIARITIES OF THE LATVIAN CIVIL LAW

Aleksandrs Fillers, *Dr. iur., LL.M.*

Rīgas Juridiskās Augstskolas asociētais profesors,
Latvijas Universitātes pasniedzējs

Summary

Latvian Civil Law (LCL) is characterized by its comparatively chaotic structure. Many of its rules suffer from imprecise language and quite frequently similar casuistic rules are spread throughout the legal act. In the article, the author identifies several such rules and argues in favour of their convergence. Firstly, the author offers a uniform interpretation concerning the liability of a person who has used an object entrusted to it without permission. Uniform interpretation is needed, as the LCL contains at least three similar rules in this respect. Secondly, the author argues that a person to whom a thing is entrusted must not be liable for its theft unless he/she has acted negligently. Once again in this respect, the LCL contains two rules, and the author argues that the special rule actually is a better representation of the principle of liability than the more general rule. Thirdly, the author argues that one of the rules on the destruction of objects in an alternative obligation is actually meant to apply to purchase contracts, but its formulation wrongly extends its scope to all alternative obligations.

Atslēgvārdi: sistēmiska interpretācija, glabājuma līgums, atbildība par zādzību, alternatīvas saistības, *periculum est emptoris*

Keywords: systemic interpretation, contract of deposit, liability for theft, alternative obligations, *periculum est emptoris*

Ievads

Latvijas Civillikums (CL) ir daļa no Latvijas tiesību sistēmas jau 30 gadus. Tā darbības atjaunošana Latvijas teritorijā sākās 1992. gadā, gandrīz vienlaikus ar Latvijas neatkarības atgūšanu.¹ Tomēr CL ir ļoti specifisks normatīvs akts, ar ilgu un ekstraordināru vēsturi. Šo likumu pat formāli neradīja Latvijas Saeima, bet gan trīsdesmito gadu autoritārā valdība. Taču pēc būtības arī autoritāro režīmu ir grūti

¹ Švarcs F. Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 3. lpp.

nosaukt par CL autoru. Tas drīzāk bija redaktors, kas trīsdesmitajos gados vienīgi sagatavoja jaunu Baltijas Vietējo civillikumu kopojuma (turpmāk – BVLK) redakciju.²

Liela daļa CL normu ir burtiski pārņemtas no BVLK un tāpēc to autorība ir meklējama 19. gadsimta vidū. BVLK bija izstrādāts un pieņemts pilnīgi citā valstī – Krievijas impērijā – būtiski citādā tiesību tradīcijā. Laikā, kad tiesību zinātne un prakse Eiropā bija citā līmenī salīdzinājumā ar mūsdienām. Galu galā BVLK tika izstrādāts arī citā valodā – vācu valodā. Cauri laikiem līdz nepazīšanai ir mainījusies Latvijas dzīve un sabiedrība, bet CL atspoguļojas sen zudusi un tāpēc lielā mērā svešā tiesiskā kultūrtelpa.

CL patiesais vecums diez vai būtu problēma, ja būtu bijusi pēctecība. Paaudze no paaudzes varētu nodot zināšanas un izpratni par CL piemērošanu, to pakāpeniski mainot un pielāgojot jaunajiem apstākļiem. Vienlaikus apzināti, soli pa solim, atkāpjoties no likuma teksta, pielāgojot to jauniem dzīves izaicinājumiem. Taču sakarā ar Latvijas okupāciju un aneksiju pēctecības ķēde starp paaudzēm, kas vienotu izpratni par CL, tika pārrauta. Tāpēc mūsdienās mums ir jāsamierinās ar zināmu atsvešinātību no CL un nepieciešamību meklēt skaidrojumus CL normu jēgai un šo normu mijiedarbību.

Tāpēc šodien mēs vēl aizvien atrodamies situācijā, kad daudzu CL normu patiesā jēga un arī to mijiedarbība ar citām CL normām nepavisam nav skaidra. Kādā citā publikācijā autors jau ir pētījis savdabīgo mijiedarbību starp vairākām CL normām, kas atspoguļo vienus un tos pašus principus, ikreiz tos izsakot citiem formulējumiem.³ Attiecībā uz BVLK ir izteikts viedoklis, ka tas bija ļoti kazuistisks normatīvs akts, kuram trūka vienojošu pamatprincipu, savukārt CL autori mēģināja kazuistiku mazināt.⁴ Tomēr daļa no kazuistikas ir pārmantota un rada papildu šķēršļus CL izpratnē un piemērošanā. Šajā rakstā autors detalizēti analizēs trīs problēmjautājumus, ar konkrētiem piemēriem parādot, ka CL autoriem tomēr nebija izdevies pilnībā pārvarēt kazuistiku, reducējot kazuistiskās normas līdz pamatprincipiem. Vienlaikus autors šajā rakstā grib ilustrēt arī pretējo tēzi – CL (tāpat kā BVLK) ir atrodami plašāki principi, kas bieži paslēpti aiz neprecīzas un pretrunīgas kazuistisko normu terminoloģijas.

Šie problēmjautājumi ir: 1) glabātāja atbildība par lietas nejašu bojājumu vai bojāeju, ja tas ir prettiesiski to lietojis; 2) personas, kurai lieta ir uzticēta, atbildība par tās nozagšanu, ja šī persona nav rīkojusies neuzmanīgi; 3) parādnieka tiesības uz pretizpildījumu alternatīvā saistībā. Būtiski ir arī norādīt, ka visi šie problēmjautājumi ir saistīti ar nejaušības jēdzienu, tāpēc to padziļināta analīze ir nozīmīga, ne tikai lai akcentētu CL normu īpatnības, bet arī sniegtu pienesumu CL atbildības modeļa izpratnē.

² Sal.: Lazdiņš J. Baltijas Civillikums laikmetu griežos: likuma pieņemšanas 150 gadu jubilejas atcerei. Jurista Vārds, Nr. 44, 2014.

³ Fillers A. Civillikuma normu interpretācija par neapgrozāmu un svešu lietu pirkumu. Grām.: Latvijas Republikas Satversmei – 95. Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 69. lpp. un turpmākās lappuses.

⁴ Švarcs F. Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 250.–251. lpp.

1. Glabātāja atbildība par neatļautu lietošanu: CL 1974. panta 2. punkts

Saskaņā ar vispārīgu principu glabātājs atbild par lietas bojājumiem vai bojāeju tad, ja tas ir rīkojies neuzmanīgi (CL 1972. p. 1. d.). Glabātājs tomēr tiek atbrīvots no atbildības par vieglu neuzmanību, ja tas uzņēmis glabājumu bez atbildības (CL 1972. p. 2. d.). Taču CL 1974. p. ir paredzēti arī gadījumi, kad glabātājs atbild par nejausību jeb risku. CL 1974. p. 1. p. ir paredzēts pašsaprotams gadījums: glabātājs var tieši uzņemties atbildību par nejausību. CL 1974. p. 4. p. ir noteikts, ka arī iregulārā glabājumā glabātājs atbild par risku.⁵ Interesantāks ir cits gadījums: saskaņā ar CL 1974. p. 2. p. glabātājs atbild par nejausību, ja viņš, pretēji līgumam, lieto glabājamo lietu.⁶ Normas formulējums ir neskaidrs, un to var ilustrēt ar šādu piemēru.⁷

Iedomāsimies, ka A atstāj savu auto pie B, kurš to tur garāžā. Lai gan A nekad nav devis B atļauju auto lietot, tomēr B to dara. Pa dienām B brauc ar auto uz veikalu. Kādu nakti blakus esošajā mežā izceļas ugunsgrēks un garāža kopā ar auto nodeg. B nevar vainot notikušajā. Tomēr rodas jautājums, vai saskaņā ar CL 1974. p. 2. p. B nebūtu atbildīgs arī par nejausu bojāeju, jo ir taču neatļauti lietojis uzticēto auto? Vai situācija būtu citāda, ja B būtu neatļauti lietojis auto un brauciena laikā iekļuvus ceļu satiksmes negadījumā?

Burtiski piemērojot CL 1974. p. 2. p., ir jāsecina, ka abos gadījumos glabātājs atbild par nejausību. Tomēr, lai arī normas interpretācija neizbēgami sākas ar tās

⁵ Mūsdienu literatūrā tiek norādīts, ka šāds risku sadalījums esot skaidrojams ar to, ka ar atvietojamu lietu glabājumu nodarbojoties profesionālas organizācijas, kam tad arī esot paaugstināta atbildība. Sk. Torgāns K. Komentārs Civillikumam 1589. pantam. Grām.: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības (1401.–2400. p.). Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Mans Īpašums, 1998, 398. lpp. Tomēr šim skaidrojumam nevar piekrist. CL 1974. p. 4. p. fiksē tipisku riska sadalījumu, kurā risku par lietas nejausu bojāeju/bojājumu nes īpašnieks. Atvietojamu lietu glabājumā, kurā glabātājam ir atļauts atdot identiskas lietas pēc skaita un daudzuma, glabātājs kļūst par lietas īpašnieku un tāpat atbild par nejausu to bojāeju/bojājumu. Šis princips ir ietverts arī 1993. p., kurā atvietojamu lietu glabājums tiek pārvērst par aizdevumu. Piemēram, līdzīgi arī Šveices Saistību tiesību likuma 481. p. pirmajā daļā ir noteikts, ka iregulāra glabājuma gadījumā risku nes glabātājs. Šāds risinājums tiek saistīts tieši ar īpašuma pāreju glabātājam. Sk. Thévenoz L., Werro F. (eds.). Commentaire Romand: Code des obligations I. Bâle: Helbing, 2012, p. 2850.

⁶ CL 1974. p. 2. p.: glabātājs atbild par nejausību, ja viņš, pretēji līgumam, lieto glabājamo lietu vai to atsaina. No šā noteikuma būtu pieļaujams izņēmums gadījumā, ja lietas lietošana ir nepieciešama, lai novērstu lietas bojāeju vai bojāšanos. Tiesību literatūrā analogiska atziņa ir izteikta attiecībā uz ķīlas ņēmēja tiesībām lietot lietu arī bez īpašas vienošanās. Sk. Višņakova G., Balodis K. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Lietas; Valdījums; Tiesības uz svešu lietu. Rīga: Mans Īpašums, 1998, 213. lpp. Līdzīga atziņa ir izteikta Kopējā modeļa projekta komentāros. Sk. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law Draft Common Frame of Reference (DCFR), p. 1828. Pieejams: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/european-private-law_en.pdf [aplūkots 10.3.2024.].

⁷ Atsevišķi ir jānosver: gadījumā ja neatļauts lietošanas rezultātā glabātājs ir guvis kādu mantisku labumu, tad glabājuma devējam ir tiesības izprasīt šādu labumu, jo glabātājs nevar iedzīvoties no līguma pārkāpuma. Sk. Гражданское Уложение. Книга пятая: Обязательства: Проект Высочайше учрежденной Редакционной Комиссии по составлению Гражданского Уложения. Съ объяснениями. Томъ второй. С.-Петербургъ: Госуарственная типография, 1899, с. 248. Piemēram, ja glabātājs izmanto auto, lai pārvadātu pasažierus. Šādu prasījumu pamatotu paplašināts CL 1979. p. iztulkojums, to attiecinot arī uz visiem labumiem, kas iegūti no prettiesiskas lietas lietošanas. Šādu interpretāciju apstiprina arī CL 1960. p. 2. d., kas paredz patapinājuma ņēmējam pienākumu atdot ne tikai lietu, bet arī no tās iegūto peļņu. Glabātājs, kas prettiesiski iegūst peļņu no lietas, nevar būt nostādīts labākā stāvoklī kā patapinājuma ņēmējs.

tekstu, ar tekstu tā nebeidzas. Tā ir jāturpina, apskatoties citas CL normas. To darot, iespējams pamanīt vairākas interesantas līdzības.

Pirmkārt, aizliegums vai ierobežojums attiecībā uz svešas lietas lietošanu izpaužas ne tikai glabājuma līgumā. Piemēram, rokas ķīlasņēmējam ir pienākums glabāt rokas ķīlas objektu, un tas principā to nedrīkst lietot, ja vien ķīlasdevējs tam nav piekritis.⁸ Tāpēc nav pārsteigums, ka CL 1349. p. ir noteikts: ja, izlietojot iekļāto lietu nesaskānīgi ar norunu, to bojā vai iznīcina, tad ķīlasņēmējs atbild par radušos zaudējumus arī tajā gadījumā, kad tas rodas nejauši vai nepārvaramas varas dēļ. Jau šajā formulējumā, kurā tiek lietots divdabīgs “izlietojot”, ir saskatāma norāde uz saikni starp neatļautu lietošanu un lietas bojāšanu vai iznīcināšanu. Proti, lai rokas ķīlasņēmējs atbildētu par nejaušību, kaitējumam ir jārodas saistībā ar lietas lietošanu. Šī norma attiecas ne tikai uz ķīlasņēmēju, bet saskaņā ar CL 1739. p. tā būtu attiecināma arī uz lietas aizturētāju.⁹ Tātad tai ir salīdzinoši plašs piemērošanas tvērums.

Otrkārt, arī patapinājuma līgumā patapinājumaņēmējs nedrīkst lietot lietu pretēji tam, kā puses vienojušas. Tāpēc CL 1956. p. ir noteikts: ja patapinātā lieta bojāta vai gājusi bojā neatļautas lietošanas vai tās atdošanas nokavējuma dēļ, tad patapinājumaņēmējs atbild par to, pat ja nebūtu iemesla viņu par to vainot, un tādēļ šādā gadījumā viņš atbild arī par risku. Šeit sakarība starp lietošanu un lietai nodarīto kaitējumu izpaužas vēl spilgtāk; uz to norāda prievārds “dēļ”.¹⁰

Katrs no minētajiem trim pantiem mēģina vārdos izteikt vienu un to pašu principu. Katreiz vārdi ir citi. CL 1956. p. un 1349. p. norāda uz to, ka starp lietošanu un kaitējumu ir jābūt sakarībai. Un tātad arī normu tekstā ir atspoguļots vienots princips. Vienīgi 1349. p. formulējums var radīt maldīgu iespaidu, ka tajā ir runa tikai par bojājumu vai bojāeju, ko izraisījis tieši rokas ķīlasņēmējs. Uz to norāda vārdi “to bojā vai iznīcina”. Taču, protams, CL 1349. p. nav izsmelts ar šādiem gadījumiem. Uz to norāda atsauce uz nepārvaramo varu. Nepārvaramā vara neizbēgami nozīmēs, ka kaitējums lietai ir radies kāda ārēja notikuma vai trešās personas rīcības dēļ. Tāpēc skaidrības labad būtu pareizāk CL 1349. p. vārdus “to bojā vai iznīcina” aizstāt ar vārdiem “tiek bojāta vai iznīcināta”. Turpretī CL 1974. p. 2. p. ir formulēts neprecīzi, jo normas tekstā nav norādes uz nepieciešamo sakarību. Gadījumā, kad līdzīgās situācijās CL normas, interpretējot tās gramatiski, paredz dažādu regulējumu, ir saprātīgi tās interpretēt tā, lai regulējums būtu vienveidīgs. Tāpēc visas trīs normas būtu interpretējamas vienveidīgi.¹¹

Lai padarītu vēl skaidrāku šo triju normu vienojošo principu, būtu vērts apskatīties uz līdzvērtīga principa vēl precīzāku formulējumu Šveices Saistību tiesību likuma

⁸ CL 1347. p.

⁹ Saskaņā ar CL 1739. p. aizturētājam ir jāglabā aizturētā lieta tikpat rūpīgi kā rokas ķīla.

¹⁰ Starp tiesību avotiem, kas bija minēti BVLK 3788. p. (CL 1974. p. analogiska norma) un 3747. p. (CL 1956. p. analogiska norma), bija tādi romiešu tiesību avoti, kas neatļautu lietošanu kvalificē kā zādzību. Šāds uzskats varētu tikt izmantots, lai pamatotu pilnīgu lietotāja atbildību par visu veidu kaitējumu arī bez sakarības ar neatļauto lietošanu. Proti, zaglis atbild par visu. Tomēr tādā gadījumā šādi pieejai būtu jābūt attiecinātai arī uz nokavējumu, bet CL 1661. p. 2. d. norāda uz pretējo. Turklāt CL 1956. p. ir skaidra norāde, ka ir jābūt cēloņsakarībai starp lietošanu un kaitējumu.

¹¹ Uz to netieši norāda arī tas, ka BVLK 3788. pantā kā viens no avotiem bija minēta Justiniāna Institūcija 4.1. § 6, kurā ir runa gan par glabātāju, gan ķīlasņēmēju. Jānorāda gan, ka šis avots prettiesisku lietošanu pielīdzina zādzībai. BVLK 3788 p. avotu uzskaitījums ir atrodams: Нолькен А. М. Свод гражданских узаконений губерний Прибалтийских (Часть III). Петроград: Издание Юридического книжного склада «Право», 1915, с. 730.

474. pantā.¹² Šā panta pirmā daļa paredz, ka glabātājam nav tiesību lietot lietu, ja glabājuma devējs nav devis piekrišanu. Savukārt normas otrajā daļā ir paredzēts: ja glabātājs lieto lietu bez atļaujas, tad tam ir pienākums samaksāt saprātīgu atlīdzību un tas atbild par jebkuru nejaūsi nodarītu kaitējumu, ja vien glabātājs nespēj pierādīt, ka kaitējums būtu radies arī tad, ja lieta netiktu prettiesiski lietota. Šveices likuma formulējums vislabāk atspoguļo to ideju, kas tik dažādi ir izteikta CL 1349. p., 1956. p. un 1974. p. 2. punktā. Tātad, ja kaitējuma cēloni nevar pieskaitīt pie lietotāja vainas, tad svarīgi ir konstatēt sakarību – jeb dabisko (faktisko) cēloņsakarību¹³ – starp pašu lietošanas faktu un radušos kaitējumu.¹⁴

Tagad, kad ir izkristalizējies šo triju normu kopīgais “vadmotīvs”, ir vērts to likt lietā, atrisinot mūsu hipotētiskos piemērus. Ja glabātājs bez atļaujas izmanto uzticēto auto un iekļūst ceļu satiksmes negadījumā, tad viņš var mēģināt izmantot atrunu, ka ir nevainojami ievērojis ceļu satiksmes noteikumus, bet negadījuma vaininieks tos pārkāpis. Taču atruna nelīdzēs. Glabātājs būs atbildīgs par auto nodarīto kaitējumu, jo, ja viņš to nebūtu lietojis, tad auto nemaz nebūtu bijis uz ceļa, bet atrastos garāžā. Tātad ir konstatējama sakarība starp neatļauto lietošanu un kaitējumu. Turpretī glabātājs, kurš ik dienu lieto uzticēto auto, nebūs atbildīgs par tā bojāeju ugunsgrēkā, kad tas atradās garāžā. Šajā gadījumā nav nekādas sakarības starp neatļauto lietošanu un bojāeju. Tātad arī nebūs iespējams apgalvot, ka auto ir gājis bojā, to lietojot vai lietošanas dēļ, jo šādas saiknes nebūs.

Lai gan viens un tas pats princips ir izteikts trijās normās un katra attiecas uz savu līguma tipu, vispārīgas normas neesamībai ir savas sekas. Minētais princips nav atrodams nodaļā par nomu un īri. Taču, protams, šis princips pēc analogijas ir piemērojams arī šajā līgumā. Tāpat kā patapinājuma ņēmējs, arī nomnieks/irnieks atbild par kaitējumu, kas radies sakarā ar lietas lietošanu neatļautā veidā. Līdzīgs risinājums būtu attiecināms arī uz personu, kas izmanto parastā lietojuma tiesības.¹⁵ Abos gadījumos no CL 1349. p., 1956. p. un 1974. p. 2. p. ir atvasināms princips, kas būtu piemērojams arī šajās tiesiskajās attiecībās.

Pēdējais jautājums, kas varētu būt būtisks, ir pierādīšanas nastas sadalījums. Vai dabiskās cēloņsakarības esamība ir jāpierāda personai, kas prasa atlīdzību par kaitējumu? Vai arī tās neesamība ir jāpierāda tam, kam lieta bijusi uzticēta? Risinājums būtu atvasināms no CL 1661. p., kurā ir paredzēta parādnieka atbildība par lietas nejaūšu bojāeju nokavējuma gadījumā. Šā panta 2. d. ir noteikts, ka parādnieka atbildība par saistības priekšmeta nejaūšu bojā eju atkrīt, ja viņš pierāda, ka šis priekšmets, pat laikā nodots kreditoram, tomēr būtu gājis bojā un kreditors nebūtu

¹² Šveices Saistību tiesību kodekss. Pieejams: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/27/317_321_377/en [aplūkots 21.3.2024.]. Arī Šveices tiesībās šī norma tiek saistīta ar līdzīgu normu patapinājuma līgumā – 306. p. Thévenoz L., Werro F. (eds.). *Commentaire Romand: Code des obligations I*. Bâle: Helbing, 2012, p. 2831.

¹³ Proti, persona nebūs atbildīga, ja prettiesiskai lietošanai faktiski nebija saistības ar kaitējumu. Tas ir, kaitējums notiktu neatkarīgi no lietošanas.

¹⁴ Thévenoz L., Werro F. (eds.). *Commentaire Romand: Code des obligations I*. Bâle: Helbing, 2012, p. 2831.

¹⁵ CL 1206. p.: “Lietotājs nevar darīt neko tādu, ar ko pasliktinās īpašnieka stāvoklis, ne iznīcinot ko derīgu, ne arī izlietojot kalpojošo lietu neatbilstoši tās uzdevumam.” CL 1212. p. 2. d.: “Ja lietotājs šādu rūpību ievēro, tad viņš neatbild ne par lietas bojāšanos, ne par tās bojā eju, ja tā notikusi, lietu pareizi lietojot.”

varējis to arī pārdot. Tātad arī attiecībā uz prettiesisku¹⁶ lietošanu tieši līguma pār-
kāpējam būtu jāpierāda, ka lieta būtu gājusi bojā vai tai radīti bojājumi arī tad, ja tā
netiktu prettiesiski lietota.

2. Atbildība par lietas nozagšanu: CL 1648. pants un 1347. panta 3. daļa

Vēl viens interesants gadījums ar paralēlām normu formām saistīts ar lietas nozag-
šanu. Un atkal ir novērojami līdzīgu normu dažādie formulējumi. Tā CL 1648. p.
ir noteikts: ja līguma attiecībās, vienalga, vai pēc paša līguma vai jau pēc likuma,
vienai pusei jāsargā kāda lieta, tad tas, kam šis pienākums uzlikts, atbild par šīs
lietas nozagšanu. Savukārt CL 1347. p. 3. d. ir paredzēts: ja ieķīlātās lietas bojājumam
vai bojā ejai, neraugoties uz visu tai piegriezto rūpību, ir par iemeslu noziedzīgs
nodarījums vai nepārvarama vara, tad ķīlas ņēmējs par to neatbild un zaudējumus
cieš lietas īpašnieks.

Apskatot pirmskara Senāta praksi, var novērot, ka tā nebija vienveidīga attiecībā
uz šo normu iztulkošanu. Piemēram, kādā lietā Senāts norādīja, ka komisijā esot
uzskatāms par uzņēmēju un neatbildot tikai par nejaušu gadījumu, tādēļ komisijā
esot jāpierāda, ka tas ir spēris visus attiecīgos soļus zādzības novēršanai, proti,
neesot pielaidis vieglu neuzmanību.¹⁷ Kādā citā lietā Senāts norādījis, ka persona
neatbildētu par zādzību pēc BVLK 3300. p., ja pierādītu, ka tā ir uzskatāma par nepār-
varamu varu.¹⁸ Citviet Senāts drīzāk ļāvis noprast, ka pēc BVLK 3300. p. glabātājs
atbild par zādzību un neesot īpašas nozīmes, cik droši lieta glabāta.¹⁹

Tomēr problēmas izprast, kādu atbildības režīmu rada CL 1648. p. un kādas ir tā
attiecības ar CL 1347. p. 3. d., radās jau 19. gadsimtā. Tad arī tika piedāvāts problē-
mas kazuistisks risinājums. Tajā CL 1648. p. analogiska norma – BVLK 3300. p. –
tika pasludināta par vispārīgo normu, bet CL 1347. p. analogiska norma – BVLK
1480. p. – par izņēmumu.²⁰ Proti, CL 1648. p. nosaka stingru atbildību par zādzību,
bet CL 1347. p. paredz izņēmumu, kurā atbildība ir saistīta ar vainu. Protams, vājākais
punkts šajā viedoklī bija tas, ka netika piedāvāts skaidrojums, ar ko atšķiras rokas

¹⁶ Šajā gadījumā autors izmanto vārdu “prettiesisks”, lai uzsvērtu, ka šie secinājumi ir attiecināmi ne tikai
uz gadījumiem, kad personai vispār nav bijis atļauts lietu lietot (piemēram, glabājuma gadījumā), bet
arī uz personām, kurām lietu bija atļauts lietots, bet tās to darījušas neatļautā veidā (piemēram, nomas/
īres vai patapinājuma gadījumā). Šie secinājumi ir attiecināmi arī uz situāciju, kad persona, kurai lieta
uzticēta, to prettiesiski ir nodevusi citai personai (piemēram, apakšnomas/apakšīres gadījumā).

¹⁷ Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem: par laiku no 1919. g. līdz
1925. g. 1. jūlijam. 2. izdevums. Sastādījuši F. Konradi un A. Valters. Rīga: autoru izdevums, 1929, 64. lpp.

¹⁸ Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem: turpinājums līdz 1926. gada
jūlijam un pirmā izlaiduma papildinājums. II sējums. Sastādījuši Konradi F. un A. Valters. Rīga: autoru
izdevums, 1926, 30. lpp.

¹⁹ Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. XII sējums. XI turpinājums.
Sastādījuši Konradi F. un A. Valters. Rīga: Grāmatrūpnieks, 1936, 260. lpp.

²⁰ Buengner J. Commentar zu dem Vierten Buch Des Liv-, Est-, und Curlandischen Privatrechts. Rīga:
Commissions-Verlag von Nikolai Kymmell, 1889, S. 162.

ķīlasņēmēja²¹ statuss no citām personām, kurām lieta ir uzticēta. Turklāt tika atzīts, ka nomnieks/īrnieks arī neatbildot par zādzību pēc CL 1648. p., jo tas izrietot no CL 2128. p. (BVLK 4048. p.).²² Šis pēdējais apgalvojums bija īpaši svarīgs, jo pēc būtības ar to tika atzīts, ka visos gadījumos, kad konkrētā līguma regulējumā bija atrodama norma, kas paredzēja atbildību vienīgi par vainu, nebūtu bijis piemērojams CL 1648. pants.

Problēma ir tā, ka šādas normas pastāv ne tikai attiecībā uz nomu/īri. Piemēram, no CL 1953. p. izriet, ka patapinājumaņēmējam ir jāatbild par tādu kaitējumu, kuru tas būtu spējis novērst. Jau iepriekš tika minēts, ka glabātājs atbild pēc vispārēja principa par vainu. Tāpēc, ja jau no CL 1648. p. tiek izdarīts izņēmums attiecībā uz nomu/īri, tas ir jāizdara arī attiecībā uz citiem līgumiem, kuros ir noteikta atbildība par vainu.²³ Turklāt pie šāda secinājuma varētu nonākt, vadoties no CL vispārīgās atbildības sistēmas. Piemēram, jau CL 1635. p. formulējums “ciktāl viņu par šo darbību var vainot” norāda uz to, ka pēc noklusējuma arī tas, kam lieta ir uzticēta, atbild par neuzmanīgu vai ļaunprātīgu rīcību, un nebūtu skaidrs, kādēļ trešās personas izdarītā zādzība būtu izņēmums. To pastiprina CL 1774. p. 1. teikums, uzsverot, ka “nejaušs zaudējums nevienam nav jāatlīdzina”.

Autora skatījumā CL 1648. p. ir jābūt “ielasāmam” šajā tiesiskajā rāmī. Un CL 1347. p. ļauj pārformulēt CL 1648. p. tādā veidā, lai tas iekļautos šajā rāmī. CL 1347. p. – pretēji CL 1648. p. – ir iekļauti nepieciešamie precizējumi, proti, ir uzsvērts, ka iekļātais atbild par noziedzīgā nodarījuma rezultātā nodarīto kaitējumu lietai, ja tas nav piegriezis tās aizsardzībai nepieciešamo rūpību. Šāds risinājums ir saderīgs ar vispārīgu CL atbildības sistēmu, kurā persona atbild par vainojamu rīcību, bet neatbild par nejaušību.

Papildus CL 1347. p. 3. d. ir labāk formulēts normas tvērums. Tā tiek attiecināta uz jebkuru kaitējumu, ko lietai noziedzīgā veidā nodara trešā persona. Turpretī CL 1648. p. ir runa tikai par zādzību. Tas rada neizpratni, jo nav īsti skaidrs, kādēļ ir vajadzīgs īpašs regulējums attiecībā uz zādzību, kas nebūtu piemērojams citos gadījumos, kad trešā persona, rikojoties noziedzīgi, bojā vai iznīcina lietu. Kādēļ, piemēram, glabātāja atbildība būtu atšķirīga gadījumā, kad kāds lietu nozog, no gadījuma, kad kāds to iznīcina, izraisot ugunsgrēku?

Kopumā tieši CL 1347. p. 3. d. adekvāti norāda uz to atbildības apmēru, kas gulstas uz personu, kurai lieta ir uzticēta, ja kaitējumu lietai ar noziedzīgu rīcību ir nodarījusi trešā persona. Tātad tieši CL 1347. p. 3. d. pareizi iekļaujas CL atbildības “rāmī”, kurā

²¹ Kā jau minēts, tad saskaņā ar CL 1739. p. lietas aizturētājs atbild kā rokas ķīlasņēmējs. Tātad uz viņu arī ir attiecināms CL 1347. pants. Uz to ir norādījis arī pirmskara Senāts. Sk. Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā Kasācijas departamenta spriedumiem. XIII sējums. Sastādījuši Konradi F. un A. Valters. Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1936/1937, 706. lpp.

²² Buengner J. Commentar zu dem Vierten Buch Des Liv-, Est-, und Curlandischen Privatrechts. Riga: Commissions-Verlag von Nikolai Kymmell, 1889, S. 162. Ilustrējot neskaidrību par CL 1648 p., pirmskara Senāts ir lēmis, ka nomnieks atbild par zādzību saskaņā ar BVLK 3300. pantu. Sk. Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem: par laiku no 1919. g. līdz 1925. g. 1. jūlijam. 2. izdevums. Sastādījuši F. Konradi un A. Valters. Rīga: autoru izdevums, 1929, 62. lpp.

²³ Pieeju, ka visi līgumi, kuros lieta kādam tiek uzticēta, bet likums paredz, ka attiecīgā persona atbild par vainu, būtu uzskatāmi par “speciāliem režīmiem” attiecībā pret CL 1648. p., šķiet, atbalstīja Bukovskis. Uz to norāda viņa piezīme pie BVLK 3300. p. komentāra. Sk. Буковскій В. Сводъ гражданских узаконеній губерній Прибалтійских. Томъ II. Рига: Типография Г. Гемпель и Ко., 1914, с. 1307. Ir grūti iedomāties kazuistiskāku pieeju CL interpretācijai, kur vispārīgā norma faktiski nav piemērojama svarīgākajiem CL regulētajiem līgumiem.

persona – pēc noklusējuma – neatbild par nejašu kaitējumu, bet atbild tad, kad tās rīcība nav sasniegusi CL noteikto rūpības standartu. Tātad arī CL 1648. p. ir jāsaprot tādā veidā, ka atbildība ir saistīta ar apstākli, ka uzticības persona nav piegriezusi lietas drošībai nepieciešamo rūpību.²⁴

3. Alternatīvā saistība: CL 1421. panta 1. teikums

CL ir atrodama vēl viena norma, kuras analīze labi parāda CL savdabīgo, kazuis-tisko stilu. CL ir virkne normu, kas attiecas uz alternatīvām saistībām: kad parādnie-kam vai kreditoram ir piešķirtas tiesības izvēlēties, kuras no saistībām ir jāpilda.²⁵ Ņemot vērā, ka arī vispārīgajā daļā CL bieži tiek likts uzsvars uz tādām saistībām, kuru priekšmets ir lietas nodošana,²⁶ nav brīnums, ka CL ir vairākas normas, kas attiecas tieši uz tādām alternatīvām saistībām, kurās parādniekam ir jādod viena no vairākām lietām. Viena no šādām normām ir CL 1421. p. Šā raksta kontekstā svarīgs ir šīs normas 1. teikums: “Ja alternatīvā saistībā abi priekšmeti nejausi iet bojā, tad parādnieks pavisam tiek atsvabināts no sava pienākuma izpildīšanas, nezaudējot ar to tomēr tiesību prasīt no kreditora, lai tas izpilda savu pretpienākumu.”

Ja šī norma tiktu izprasta burtiski, tai būtu fundamentāla nozīme. Lai gan normas teksts attiektos vienīgi uz alternatīvām saistībām, kurās ir gājuši bojā abi saistības objekti, taču acīmredzami, ka šī norma nevarētu tikt attiecināta tikai uz alternatīvām saistībām. Ja jau alternatīvās saistībās parādnieks saglabā tiesības uz pretizpildījumu, kad visi saistību objekti ir gājuši bojā, tad tieši tāpat tam būtu jāzaglabā šādas tiesības arī attiecībā uz vienkāršām saistībām, kuru izpildījuma objekts ir nejausi gājis bojā. Alternatīvo saistību īpatnība var izpausties tad, ja iet bojā viens vai daži objekti, bet, ja iet bojā visi, tad tiesiskajām sekām ir jāatspoguļo vispārīgais risinājums.

Ja CL 1421. p. tiktu izprasts burtiski un attiecināts uz vienkāršajām saistībām, tad nāktos atzīt, ka CL tiešām darbojas 1774. p. 2. teikumā ietvertais princips, ka, ja nejaus šķērslis kavē kādu izpildīt uzņemto saistību, tad ir jāatzīst, it kā viņš būtu to izpildījis, ja vien viņš līgumā nav uzņēmis nejausības risku.²⁷ Tomēr CL normas, kas attiecas uz konkrētiem līgumiem, šāda principa darbību neapstiprina.²⁸ Tad kāda vieta būtu piešķirama CL 1421. pantam? Vai tiešām šo normu var vispārināt uz visām saistībām, kuru priekšmets ir lietas nodošana?

²⁴ Šāds viedoklis, lai arī bez papildu skaidrojuma, ir izteikts literatūrā jau pēdējās desmitgadēs. Sk. Torgāns K. Komentārs Civillikuma 1589. pantam. Grām.: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības (1401.–2400. p.). Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Mans Īpašums, 1998, 152. lpp.

²⁵ Sk. CL 1419.–1424. pants.

²⁶ Sk. Fillers A. Latvijas saistību tiesības: mācības no Kopējā modeļa projekta (DCFR). Grām.: Jaunā tiesiskā realitāte: izaicinājumi un risinājumi, I. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 8. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2022, 253. lpp.

²⁷ BVLK 2390. pantā bija ievietota norāde uz BVLK 3439. pantu, kas atbilst CL 1774. pantam.

²⁸ Piemēram, attiecībā uz nomas/īres līgumu, ja nejausa šķēršļa dēļ līguma objektu nevar izmantot, tad iznomātājam/izīrētājam zūd tiesības uz nomas/īres maksu saskaņā ar CL 2136. pantu. Savukārt, ja nejausības dēļ uzņēmējs nevar izpildīt pasūtījumu, tad viņš zaudē tiesības uz samaksu, ja vien pasūtītājs nav iedzīvojis no jau padarītā darba (CL 2227. p.).

Interpretējot CL 1421. p., nāksies izmantot virkni avotu, kas papildinās sistēmisko interpretāciju. Pirmkārt, Nolde ir norādījis, ka, gatavojot BVLK, Bunge piedāvājis citu BVLK 2930. p. (CL 1421. p. analogiska norma) redakciju.²⁹ Tajā bijis teikts, ka, nejauši ejot bojā abiem objektiem, saistība izbeidzas un tā tad parādniekam nav tiesību uz pretizpildījumu.³⁰ Taču komisija, kas veikusi Bunges projekta revīziju, esot šo normu mainījusi, un izmainītā redakcijā tā arī nonākusi CL.³¹ Šīs versijas patiesumu ir grūti pārbaudīt, taču tā neliekas neticama. Tomēr tā neatbild uz to, kā īsti būtu saprotams CL 1421. p., bet tikai norāda, ka starp BVLK autoriem varēja būt izplatīti dažādi viedokļi par nejaušības lomu saistību tiesībās. Otrkārt, ir vērts apskatīt tos avotus, kas bija minēti zem BVLK 2930. panta. Tajos bija minēti divi tiesisko attiecību veidi. Vispirms piemēri attiecībā uz legātiem.³² Šādiem piemēriem nav lielas nozīmes CL 1421. p. analizē, jo legātu gadījumā tā saņēmējam nav pienākuma sniegt jebkādu pretizpildījumu. Otrā kategorijā atrodami piemēri no pirkuma līguma.³³ Un tieši šie piemēri skaidri norāda, kādos gadījumos CL 1421. p. 1. teikums var tikt organiski integrēts CL sistēmā.

Tā nav nejaušība, ka CL 1421. p. 1. teikuma avotos ir runa par pirkuma līgumu. CL 2023. p. tiek nostiprināts īpatnējs riska pārejas modelis – slēdzot pirkuma līgumu, risks par nejašu kaitējumu lietai pāriet uz pircēju. Šo riska pāreju dēvē arī par *periculum est emptoris*.³⁴ Tā tad pēc noklusējuma pārdevējs neatbild par kaitējumu, kas radies lietai pēc līguma noslēgšanas.³⁵ Bet, ja šāds kaitējums radies, tad pārdevējs var prasīt no pircēja pilnu samaksu. Tieši tāpēc arī CL 1614. p. ir nostiprināts princips, ka atbildība par lietas trūkumiem krīt uz atsavinātāju tikai tad, ja tie bijuši jau pirms atsavinājuma līguma noslēgšanas, bet nav radušies vēlāk. CL sistēmā atsavinātājs nevar atbildēt par jebkāda veida trūkumiem (proti, bojājumiem), kas nejauši radušies lietai pēc līguma noslēgšanas.

²⁹ Нольде А. Э. Очерки по истории кодификации: Выпускъ II. С.-Петербургъ: Сенатская Типография, 1914, с. 557–558.

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid., с. 558.

³² Normas avotu uzskaitījums ir atrodams: Нолькен А. М. Свод гражданских узаконений губерний Прибалтийских (Часть III). Петроград: Издание Юридического книжного склада «Право», 1915, с. 545.

³³ Piemēram, Digesta 18.1. 34. § 6. Tajā tiek teikts, ka alternatīvā pirkumā pārdevējs un pircējs katrs nes risku par vienu no objektiem, tāpēc, ja viens no diviem vergiem iet bojā, pārdevējam paliek pienākums nodot atlikušo vergu pircējam. Taču, ja mirst arī tas, tad pircējam ir jāmaksā samaksa, nesāņemot pretizpildījumu, jo par pēdējo objektu risku nes pircējs.

³⁴ Sinaiskis V. Civiltiesības I (Prolegomena). Rīga: Valters un Rapa, 1935, 211. lpp.

³⁵ Izvērstākā *periculum est emptoris* analīze mūsdienu Latvijas literatūrā atrodama: Kārklīņš J., Brants E. Nepastāvoša lieta kā pirkuma līguma objekts Latvijas civiltiesībās. Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 436. lpp. un turpmākās lappuses. Šajā pētījumā uzsvars tiek likts uz Justiņiāna kodifikācijas laikā pieļautu kļūdu, kas ir vispārinājusi kādu specifisku situāciju, kad risks pārgāja uz pircēju, jau noslēdzot līgumu. Pirmskara literatūrā Sinaiskis bija norādījis, ka *periculum est emptoris* noteikumu daudzi mēģinājuši skaidrot, bet nevienam tas nav izdevies. Taču Sinaiska ieskatā viņam bija vienīgais pamatotais skaidrojums: savos pirmsākumos pirkuma līgums ir sastāvējis no diviem sakrāliem, bet savstarpēji maz saistītiem solījumiem, tādēļ pircēja pienākums maksāt nebija saistīts ar pārdevēja pienākumu nodot lietu. Sk. Sinaiskis V. Civiltiesības I (Prolegomena). Rīga: Valters un Rapa, 1935, 210.–213. lpp.

CL 1421. p. 1. teikums ir organisks turpinājums CL 2023. pantam. Tas tāpat kā CL 1614. p. ir vispārinājums no CL 2023. p. ietvertā riska pārejas principa.³⁶ Protams, ka sistēmas ziņā CL ir izvēlēts neveiksmīgs risinājums, jo nebūt ne visās saistībās, kurās ir iesaistīts kāds objekts, risks pāriet ar līguma noslēgšanu. Piemēram, CL 2023. p. nav piemērojams nomas un īres līgumiem. Tā saskaņā ar CL 2136. p. 1. teikumu nejauša normas/īres objekta lietošanas kavējuma vai aprobežojuma gadījumā tiek samērīgi nolaista nomas/īres maksa. To apstiprina arī CL 2147. p., kurā ir noteikts, ka nejauša objekta bojāeja vai lietošanas aprobežojumi atbrīvo nomnieku/īrnieku no pienākuma maksāt nomas/īres maksu. Tātad, piemēram, nomas līgumā risks gulstas uz iznomātāju/izīrētāju. Turklāt uz iznomātāju/izīrētāju gulstas divi riski – risks par lietai nodarīto kaitējumu un risks par samaksu. Ja lieta iet bojā nejauši, tad nomniekam/īrniekam nebūs pienākuma atlīdzināt tās vērtību, taču iznomātājam/izīrētajam tāpat nebūs arī tiesību prasīt nomas/īres maksu. Tā kā uz nomu/īri nav attiecināms CL 2023. p., tad arī alternatīvas iznomātāja/izīrētāja saistības gadījumā nebūs piemērojams CL 1421. p. 1. teikums. Ja nejauši ies bojā abi potenciālie nomas/īres objekti, tad nomas/īres maksa arī atkritīs.

No minētā var secināt, ka CL 1421. p. 1. teikums ir neveiksmīgi formulēta norma. Tai būtu jābūt formulētai tā, lai tā aptvertu tikai situācijas, kurām ir piemērojams CL 2023. pants. Savukārt CL 2023. pantam vajadzētu būt izceltam kā vispārīgai normai attiecībā uz lietas atsavināšanas līgumiem, no kura tiktu arī atvasināti konkrētu problēmjautājumu risinājumi, kas šobrīd atrodami CL 1421. panta 1. teikumā un 1614. pantā.

Kopsavilkums

1. Šajā rakstā autors norāda uz vairākiem piemēriem, kuros atspoguļojas CL sistēmas trūkumi. CL ir virkne normu, kurās ir atspoguļoti identiski principi, bet katrai normai ir savi, bieži būtiski neprecīzi formulējumi. Tā CL ietver vispārīgu risinājumu attiecībā uz tās persona atbildību, kurai lieta ir uzticēta un kura to lieto bez atļaujas vai arī tādā veidā, kādā tai nebija atļauts to lietot. Šo problēmu CL mēģina risināt kazuistiski ar trim atsevišķām tiesību normām. Patiesībā visas šīs normas atspoguļo vienu principu: lietotājs atbild ne tikai par vainu, bet arī par jebkuru nejaušību. Tomēr atbildība par nejaušību būs piemērojama tajos gadījumos, kad bez šīs personas prettiesiskās rīcības kaitējums lietai nebūtu iestājies.
2. Līdzīgi CL divās normās tieši skar jautājumu par personas, kurai ir uzticēta lieta, atbildību par tās zādzību. Tomēr abi risinājumi ir formulēti atšķirīgi. Autora skatījumā CL vispārīgā norma – CL 1648. pants – nav uzskatāma par adekvātu atbildības regulējumu, jo tā nav savienojama ar citām CL normām, kas nosaka personas atbildības priekšnosacījumus, proti, ietver arī vainojamu rīcību. Savukārt CL 1347. panta 3. daļa, kas pēc burta un vietas CL sistēmā attiecas tikai

³⁶ Uz to netieši ir norādīts arī CL komentāros, kuros CL 1421. p. tiek komentēts tieši pirkuma līguma kontekstā, lai gan netiek skaidri teikts, vai tas attiektos arī uz citiem līgumiem. Sk. Torgāns K. Komentārs Civillikuma 1589. pantam. Grām.: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības (1401.–2400. p.). Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Mans Īpašums, 1998, 34. lpp.

uz rokas ķīlas ņēmēja (un personas, kas aiztur lietu) atbildību, patiesībā daudz precīzāk atspoguļo jebkuras personas, kurai lieta ir uzticēta, atbildības robežas. Tāpēc CL 1648. pants būtu jāinterpretē kopsakarībā ar CL 1347. panta 3. daļu.

3. Šajā rakstā autors arī demonstrē ar piemēru, ka CL sistēmā var būt gadījumi, kad normas, kurām būtu jāatrodas CL nodaļās par speciāliem līgumiem, ir ietvertas vispārīgajā saistību tiesību daļā. Turklāt bez skaidrām norādēm uz to salīdzinoši šauru tvērumu. Šādu CL īpatnību ilustrē CL 1421. panta 1. teikums. Šīs normas attiecināšana uz visām alternatīvām saistībām – un pēc analogijas arī vienkāršām saistībām – dotu iespēju parādniekam prasīt pretizpildījumu arī tad, ja pats parādnieks nejauša šķēršļa dēļ nebūtu spējīgs izpildīt savu līguma daļu. Taču padziļināta šīs normas analīze norāda, ka CL 1421. panta 1. teikums, lai gan tas atrodams CL saistību tiesību vispārīgajā daļā, faktiski atspoguļo vienīgi riska pārejas specifiku atsavināšanas līgumos. Citos līgumos, piemēram, nomas/īres līgumos, CL 1421. pants nevar tikt piemērots.